PROCEEDING

Socio-Economic Impact and Experience of Economic Liberalization in India

:: Editor ::
Principal - Dr. Sanjay Shah

Published By:

Shri U. P. Arts, Smt. M. G. Panchal Science and Shri V.L. Shah Commerce College, Dr. J. D. Talati Vidhya Sankul, Pilvai

Website: https://pilvaicollege.org E-mail: pilvaicollege@gmail.com
Phone: 02763-289081

EDITORIAL BOARD

PATRON
Prin. Dr. Sanjay S. Shah
Shri U. P. Arts, Smt. M. G. Panchal Science and Shri V.L. Shah Commerce College,
Dr. J. D. Talati Vidhya Sankul, Pilvai.

CONVENER
Dr. Kartikey S. Bhatt - (HOD- Department of Economics)

CO-CONVENER
Dr. Kalpesh P. Chaudhari- (HOD- Department of History)
Dr. Kavita A. Vyas- (Department of Psychology)

ORGANIZING COMMITTEE
Dr. Jignasha R. Vaghela - (Department of Economics)
Dr. Maheshchandra B. Trivedi - (Department of Economics)
Dr. Mahesh B. Patel - (Department of History)

KEY NOTE SPEAKER - 1
Dr. Sonal R. Pandya
Professor & HOD
Department of Communication & Journalism, Gujarat University, Ahmedabad
Topic: - "ઉદારીકરણના વર્ષોમા મહિલાઓની બદલાયેલી ભૂમિકા"
"The Changing Role of Women in the Years of Liberalization."

PROCEEDING

Socio-Economic Impact and Experience of Economic Liberalization in India

:: Editor ::
Principal - Dr. Sanjay Shah

Published By:

Shri U. P. Arts, Smt. M. G. Panchal Science and Shri V.L. Shah Commerce College, Dr. J. D. Talati Vidhya Sankul, Pilvai

Website: https://pilvaicollege.org E-mail: pilvaicollege@gmail.com
Phone: 02763-289081

EDITORIAL BOARD

PATRON
Prin. Dr. Sanjay S. Shah
Shri U. P. Arts, Smt. M. G. Panchal Science and Shri V.L. Shah Commerce College,
Dr. J. D. Talati Vidhya Sankul, Pilvai.

CONVENER
Dr. Kartikey S. Bhatt - (HOD- Department of Economics)

CO-CONVENER
Dr. Kalpesh P. Chaudhari- (HOD- Department of History)
Dr. Kavita A. Vyas- (Department of Psychology)

ORGANIZING COMMITTEE
Dr. Jignasha R. Vaghela - (Department of Economics)
Dr. Maheshchandra B. Trivedi - (Department of Economics)
Dr. Mahesh B. Patel - (Department of History)

KEY NOTE SPEAKER - 1
Dr. Sonal R. Pandya
Professor & HOD
Department of Communication & Journalism, Gujarat University, Ahmedabad
Topic: - "ઉદારીકરણના વર્ષોમા મહિલાઓની બદલાયેલી ભૂમિકા"
"The Changing Role of Women in the Years of Liberalization."

KEY NOTE SPEAKER - 2
Dr. Pinky K. Desai
Professor & HOD
Department of Economics, St. Xavier's College, (Autonomous), Ahmedabad
Topic: - "ઉદારીકરણ બાદ ભારતનું બદલાયેલું આર્થિક ચિત્ર"
"Indian Economy after Liberalization."

Organized by
Shri U. P. Arts, Smt. M. G. Panchal Science and Shri V.L. Shah Commerce College,
(Department of Economics, History, Psychology jointly organized)
Dr. J. D. Talati Vidhya Sankul, Pilvai
Website: https://pilvaicollege.org
E-mail: pilvaicollege@gmail.com
Phone: 02763-289081

NATIONAL SEMINAR ISBN NO. 978-81-966038-3-0

National Seminar

on

"Socio-Economic Impact and Experience of Economic Liberalization in India"

17th February, 2024

Organized by
Shri U. P. Arts, Smt. M. G. Panchal Science and Shri V.L. Shah Commerce College,
(Department of Economics, History, Psychology jointly organized)
Dr. J. D. Talati Vidhya Sankul, Pilvai
Website: https://pilvaicollege.org

EDITORIAL BOARD

PATRON
Prin. Dr. Sanjay S. Shah
Shri U. P. Arts, Smt. M. G. Panchal Science and Shri V.L. Shah Commerce College,
Dr. J. D. Talati Vidhya Sankul, Pilvai.

CONVENER
Dr. Kartikey S. Bhatt - (HOD- Department of Economics)

CO-CONVENER
Dr. Kalpesh P. Chaudhari- (HOD- Department of History)
Dr. Kavita A. Vyas- (Department of Psychology)

ORGANIZING COMMITTEE
Dr. Jignasha R. Vaghela - (Department of Economics)
Dr. Maheshchandra B. Trivedi - (Department of Economics)
Dr. Mahesh B. Patel - (Department of History)

KEY NOTE SPEAKER - 1
Dr. Sonal R. Pandya
Professor & HOD
Department of Communication & Journalism, Gujarat University, Ahmedabad
Topic: - "ઉદારીકરણના વર્ષોમા મહિલાઓની બદલાયેલી ભૂમિકા"
"The Changing Role of Women in the Years of Liberalization."

KEY NOTE SPEAKER - 2
Dr. Pinky K. Desai
Professor & HOD
Department of Economics, St. Xavier's College, (Autonomous), Ahmedabad
Topic: - "ઉદારીકરણ બાદ ભારતનું બદલાયેલું આર્થિક ચિત્ર"
"Indian Economy after Liberalization."

Organized by
Shri U. P. Arts, Smt. M. G. Panchal Science and Shri V.L. Shah Commerce College,
(Department of Economics, History, Psychology jointly organized)
Dr. J. D. Talati Vidhya Sankul, Pilvai
Website: https://pilvaicollege.org
E-mail: pilvaicollege@gmail.com
Phone: 02763-289081

National Seminar

on

"Socio-Economic Impact and Experience of Economic Liberalization in India"

17th February, 2024

Organized by

Shri U. P. Arts, Smt. M. G. Panchal Science and Shri V.L. Shah Commerce College,

(Department of Economics, History, Psychology jointly organized)

Dr. J. D. Talati Vidhya Sankul, Pilvai

Website: https://pilvaicollege.org

E-mail: pilvaicollege@gmail.com

Phone: 02763-289081

NATIONAL SEMINAR ISBN NO. 978-81-966038-3-0

National Seminar

on

"Socio-Economic Impact and Experience of Economic Liberalization in India"

17th February, 2024

Organized by
Shri U. P. Arts, Smt. M. G. Panchal Science and Shri V.L. Shah Commerce College,
(Department of Economics, History, Psychology jointly organized)
Dr. J. D. Talati Vidhya Sankul, Pilvai
Website: https://pilvaicollege.org
E-mail: pilvaicollege@gmail.com
Phone: 02763-289081

INDEX

Sr. No.	Paper Title	Authors Name	Page No.
1	આર્થિક સુધારાની કૃષિ ક્ષેત્ર પરની અસરો – એક અભ્યાસ	રૂબીનાબાનુ બી. મકરાણી ડો. અમિષાબેન એન. પ્રજાપતિ	23
2	भारत मे आर्थिक उदारीकरण की सामाजिक - आर्थिक असरो और अनुभव	**शियाल जयदीपकुमार धीरुभाई**	35
3	आर्थिक उदारीकरण का इतिहास	पावसिया भूमिका रमेशभाई	42
4	Impact of New Economic Policy on the Indian Economy	Dr. Siraj S. Mirza	50
5	Socio-Economic Impact of Liberalization in India	Dr. Ravindrakumar Pravinbhai Barot	54
6	Socio Economic impact of liberalization on literature in India	Dr. Sweta Jayeshkumar Barot	57
7	આર્થિક ઉદારીકરણનો ખ્યાલ અને તેના લાભો	સોલંકી નિકિતાબેન પંકજભાઈ કોટડ રીંકલબેન દિનેશભાઈ	60
8	મહિલાઓના આર્થિક વિકાસમાં દૂધ ઉત્પાદક સહકારી મંડળીઓની ભૂમિકા - આણંદ જિલ્લાના સંદર્ભમાં	જ્યોત્સના એમ. પટેલ	62
9	આર્થિક ઉદારીકરણનો ઈતિહાસ : એક ઐતિહાસિક સંશોધન	ગોરધન એમ. રોહિત	72
10	ભારતમાં આર્થિક ઉદારીકરણ અને સામાજિક પરિવર્તન	Prof.Ruksana A Nagori	76
11	Empowerment Through Endeavor: Strategies for Socio-Economic Development of Scheduled Castes in India	Suhaag D. Maheria	81
12	ભારતીય અર્થતંત્ર પર સામાજિક-આર્થિક ગુનાઓની અસર	આશિષ એમ શ્રીમાળી	86

NATIONAL SEMINAR ISBN NO. 978-81-966038-3-0

13	Effects of Economic Liberalization on the Indian Economy and Society	Dr. Sejal B. Patel	90
14	ભારતમાં આર્થિક ઉદારીકરણનો સામાજિક-આર્થિક પ્રભાવ	ડૉ. સંજય વી ચૌધરી	101
15	A Comprehensive Overview: The Evolution of Indian Trade from 1991 to 2021	Dr. Geeta.M.Parmar	112
16	ભારતમાં આર્થિક ઉદારીકરણની રોજગારી પર અસરો	ડૉ. જિજ્ઞાશાબેન આર વાઘેલા	120
17	આર્થિક ઉદારીકરણ ખાનગીકરણ અને વૈશ્વિકીકરણ	ડામોર મનિષાબેન કાળુભાઈ	126
18	મહિલાઓના આર્થિક વિકાસમાં દૂધ ઉત્પાદક સહકારી મંડળીઓની ભૂમિકા - આણંદ જિલ્લાના સંદર્ભમાં.	જ્યોત્સના એમ. પટેલ	129
19	ભારતીય અર્થતંત્રમાં ઉદારીકરણની જરૂરીયાત અને તેની અસરો	પ્રો.ડૉ.દશરથભાઈ બી.પ્રજાપતિ	135
20	ભારતમાં આર્થિક ઉદારીકરણની અસરો	સતિષભાઇ રતિલાલ વસાવા	143

[redacted]

21	1991ના આર્થિક સુધારાનું રાજકીય અને અર્થશાસ્ત્રીય અધ્યયન	ડૉ. જીજ્ઞેશકુમાર આર. પુરબીયા	149
22	A Study of Mental Health Among College Students	Pravin J. Rohit Dr. Naresh G. Vaghela	154
23	આર્થિક ઉદારીકરણની અસરો	પ્રો. ડૉ. પ્રિયકાબેન જી. સોલંકી	165
24	આર્થિક ઉદારીકરણના સંદર્ભમાં જામનગર શહેરમાં બાંધણી ઉદ્યોગ સાથે સંકળાયેલી	ડૉ. ધર્મિષ્ઠા કરડાણી	170

	મહિલાઓનો સામાજિક આર્થિક દરજ્જા વિષયક અભ્યાસ		
25	A Comparative Study of Parental Relationship and Educational Achievement of Graduate and Postgraduate Students	Dr. Shilpa V. Sidapara	179
26	આર્થિક ઉદારીકરણ અને ભારતમાં વન નીતિઓ	રેખા ડી.વસાવા ડૉ . આશિષ બી.નાયક	186
27	ભારતમાં ખેતી ક્ષેત્ર પર આર્થિક સુધારાઓની અસરો	ડૉ. કપિલ પી. ઘોસિયા	201
28	ADOLESCENT MENTAL HEALTH: EXAMINING ECO-ANXIETY, SOCIAL MEDIA, AND INTERVENTIONS	Dr. Poojabahen D. Thakar	207
29	ભારતીય અર્થતંત્ર પર આર્થિક ઉદારીકરણની અસર પરનો અભ્યાસ	Dr. Rajnikant Parsaniya Dr. Mahesh Trivedi	215
30	આપણો વારસો અને તેનું જતન	ડૉ.મયંકકુમાર. ટી. બારોટ	231
31	Trends of Some Socio-Economic Indicators - Post Economic liberalization analysis	Dr. Ranchhod Gagal	240
32	૧૯૯૧માં ભારતમાં ઉદારીકરણની અસરો એક અધ્યયન	પ્રજાપતિ ભારતીબેન રમેશભાઈ	249
33	ઉદારીકરણની ભારતીય સમાજ પર અસરો	Prof. Neha M. Dharaiya	253
34	તરૂણાવસ્થા પર વૈશ્વિકીકરણની અસરો	ડૉ. જિજ્ઞાસા કે. ચાવડા	259
35	Changes in women's independence and liberalization	Dr. Nileshbhai R. Patel	264
36	History of Economic liberalization in India	Dr.Mahesh B Patel	267
37	Economic Liberalisation in India	Prof A.S.Patel	270

38	Economy in Vedic Period	Asso.Prof Lilaben.S.Patel	275
39	ભારતમાં આર્થિક ઉદારીકરણની અસરોનો અભ્યાસ	સાવન ડાહ્યાભાઈ વણઝારા	277
40	આર્થિક ઉદારીકરણ બાદ સામૂહિક સેવાઓમાં આવેલું પરિવર્તન	ડૉ. કે. પી. ચૌધરી	284

40	આર્થિક ઉદારીકરણ બાદ સામૂહિક સેવાઓમાં આવેલું પરિવર્તન	ડો. કે. પી. ચૌધરી	284
41	ભારતની આર્થિક સમૃદ્ધિ માં L.P.G. મોડેલ ની નીતિ	kushkiwala Saniya usamngani	287
42	Economic liberalization: A historical research	Dr.Mahesh B. Trivedi	290
43	Effects of Economic Liberalization in India	Dr. Ketan J. Mehta Dr. Mahesh B. Trivedi	294
44	આર્થિક વિચારધારાઓનો ઈતિહાસ અને તેમાં આવતા પરિવર્તનો : એક અભ્યાસ	ડો. રાજેશભાઈ બી. વાઘેલા	301
45	EDUCATION, SOCIETY AND DEVELOPMENT: SOME CRITICAL ISSUES:	Dr. Prof. Waghela Hemangini S.	304
46	Economic history	Dr Ramesh R.Patel	309
47	Role of Liberalisation in India's Economic Growth	Idrish Rasulbhai Allad	312
48	Global economy	P.N.Bhatt	316
49	ભારતમાં 1991ના આર્થિક સુધારા પહેલાં અને પછી પ્રવાસન ઉધોગમાં થયેલ ફેરફારો અંગે અભ્યાસ :	Dr. Mustufa J. Mansuri	318
50	Healthcare Accessibility and Quality: Evaluating the Impact of Economic Liberalization on Public Health	RICHA MAKWANA	332

51	'ગાંધીવાદ, સાહિત્ય અને સાહિત્યકરો' એક ઐતિહાસિક વિચારધારા	ડો.શંકરવાળંદ	354
52	REVIEW OF SOCIOECONOMIC STATUS AND FAMILY ENVIRONMENT IMPACT ON ADOLESCENT'S MENTAL HEALTH	Dr.Sonal N.Prajapati	359
53	"જુની આર્થિક નીતિ અને નવી આર્થિક નીતિ વચ્ચેનો તફાવત"	GOPAL K. THAKOR Dr. R.K.Shah	362
54	ભારતમાં આર્થિક ઉદારીકરણની અસરો	ડો.ટ્વીન્કલ કે. ચૌધરી	367
55	Philosophy in Upnishada	Vinubhai N. Patel	370
56	ભારતમાં આર્થિક સુધારાઓનું મૂલ્યાંકન	ડૉ.અલ્પેશ કે. પટેલ	373
57	આઝાદીથી આર્થિક સુધારા અને અમૃતકાળ સુધીના ભારતીય પ્રવાસન ઉધોગનો અભ્યાસ :	Dr. Bharat n.Solanki Dr. Mahesh B. Trivedi	380
58	Indian Economic Situation: After & Before 1991	Dr. Jitendrakumar Khimajibhai Gajera	391
59	अधिसामान्यक्षेत्रे उदारीकरणस्य प्रभावः।	डॉ. मनुभाई प्रजापति	396
60	Economic development in India	Menkaben V. Kharadi	400
61	ઉદારીકરણની નવી ઉપજ : એકલો, અટૂલો યુવાવર્ગ એક મનોમંથન	ડો. કવિતા એ. વ્યાસ	402
62	ભારતીય અર્થતંત્ર પર ઉદારીકરણની અસરોનો અભ્યાસ	ડો. સોમાભાઈ એલ. ઠાકોર ડો.મણીલાલ આર. પટેલ	407
63	History of Indian Economy	R.M.Chaudhari	416
64	Changes in people's attitudes due to	Dr. Chirag H. Madhak	419

[redacted]

64	Changes in people's attitudes due to liberalization	Dr. Chirag H. Madhak	419

65	અમદાવાદના જૈન ઉદ્યોગપતિ : કસ્તુરભાઈ લાલભાઈની ઔદ્યોગિક પ્રવુતિઓ	ડૉ.નરેશ જે પરીખ	421
66	સામાજિક-આર્થિક ઉદારીકરણની અસરો અને વૈશ્વિકીકરણના પડકારો	પ્રા.ડૉ.બી.એલ.પવાર	431
67	વ્યસનો પાછળ દોડતી આજની પેઢી અને ઉદારીકરણ	ડૉ. રણજીતભાઈ ગમનભાઈ ગામીત	434
68	કૃષિક્ષેત્ર પર આર્થિક નીતિની અસરોનો અભ્યાસ	પ્રિયંકા વી.દેસાઈ	439
69	Impact of Liberalization in reference to social media and technology use	Dr. Alpeshkumar Nakrani	443
70	Cultural Economics	Dr. P.D.Trivedi	447
71	Effect of Economic Liberalization in India	Vora Sumaiya S	449
72	આર્થિક સુધારા પછી ભારત અને ચીનની આર્થિક સ્થિતિ	ડૉ. ભરતભાઇ પી. ચૌધરી	456
73	શ્રી ચોરવાડ સેવામંડળ (ભારતીય સ્વાધીનતા સંગ્રામની અસર હેઠળ સ્થપાયેલ સંસ્થા)	ડૉ. સંગીતા એન.બક્ષેત્રા	461
74	ભારતમાં આર્થિક ઉદારીકરણની નીતિ	ડૉ. માલતી ડી. પટેલ	467
75	A Study on The Effects of Trade Liberalization in India – A Respondent's View	Thavara Shabbirali Sherali	473
76	Capitalism	Dr.Shahin Jahan A Malik	489
77	"આર્થિક સુધારાઓની સામાજિક નિસ્બત: વિશ્લેષણ "	પ્રો.નિશા એમ.ધારૈયા	491
78	IMPACTS OF URBANIZATION ON ENVIRONMENT	Dr. Naresh Kumar Salvi	495
79	Economic reforms and it's impact	Khant Dipikaben Rajubhai	505

80	ભારતીય અર્થતંત્ર પર ઉદારીકરણ અને વૈશ્વિકરણની અસરો	ડૉ. તુષાર ડી. ચૌધરી	508
81	ભારતીય અર્થતંત્ર પર ઉદારીકરણની અસરો	ડૉ.અનિલ એસ.ચૌધરી	514
82	ભારતમાં આર્થિક સુધારાઓનુ મૂલ્યાંકન	ડૉ ઈશ્વરભાઈ ચૌધરી	519
83	LIBERALIZATION IN INDIA	Dr. Jaimini Solanki	530
84	Thirty plus years of LPG in India: A confusion between growth and goal	**Prof. (Dr.) Pinky J. Desai**	536
85	ઉદારીકરણ અને ખાનગીકરણની ભારતીય અર્થતંત્ર પરની અસરો	જે. એસ. વાઢેર	539
86	વિશ્વના ઇતિહાસ પર પડેલી આર્થિક ઉદારીકરણની અસરો	વિષ્ણુભાઇ ડાહ્યાભાઇ ચૌધરી	544

80	ભારતીય અર્થતંત્ર પર ઉદારીકરણ અને વૈશ્વિકરણની અસરો	ડૉ. તૃષાર ડી. ચૌધરી	508
81	**ભારતીય અર્થતંત્ર પર ઉદારીકરણની અસરો**	ડૉ.અનિલ એસ.ચૌધરી	514
82	ભારતમાં આર્થિક સુધારાઓનુ મૂલ્યાંકન	ડૉ ઈશ્વરભાઈ ચૌધરી	519
83	LIBERALIZATION IN INDIA	Dr. Jaimini Solanki	530
84	Thirty plus years of LPG in India: A confusion between growth and goal	**Prof. (Dr.) Pinky J. Desai**	536
85	ઉદારીકરણ અને ખાનગીકરણની ભારતીય અર્થતંત્ર પરની અસરો	જે. એસ. વાઢેર	539
86	વિશ્વના ઇતિહાસ પર પડેલી આર્થિક ઉદારીકરણની અસરો	વિષ્ણુભાઇ ડાહ્યાભાઇ ચૌધરી	544
87	**સ્વ સહાય જૂથ યોજના દ્વારા ઉદારીકરણની ખામીઓને દૂર કરવામાં મહિલાઓનો આર્થિક-સામાજિક ફાળો.**	Sumitbhai Rajeshbhai Dantani	548
88	The Impact of Privatization on the Indian Banking Sector: A Comprehensive Analysis	Dr. Jagdish Maheshwari	554
89	ઉદારીકરણમાં ગ્રામીણ મહિલાઓની ભૂમિકા	**ડૉ. સંજય. વી. પટેલ**	561
90	ગુજરાતમાં સ્રીઓનાં સ્થાનમાં આવેલ પરિવર્તન	શ્રી ભાવેશ જે.રાવલીયા	570
91	**ભારતીય અર્થતંત્ર અને કાયદો**	ડૉ. હેતલ કે શ્રીમાળી	577
92	COVID-19 ની ભારતીય ગ્રામીણ અર્થતંત્ર પર થયેલી નકારાત્મક અસરો	**પ્રો. નટુભાઈ ગામીત**	580
93	ભારતીય અર્થતંત્રમાં કૃષિનું યોગદાન	**હાર્દિક કુમાર એસ. પટેલ** **ડૉ. હર્ષદ બ્રમભટ્ટ**	583

NATIONAL SEMINAR ISBN NO. 978-81-966038-3-0

80	ભારતીય અર્થતંત્ર પર ઉદારીકરણ અને વૈશ્વિકરણની અસરો	ડૉ. તૃષાર ડી. ચૌધરી	508
81	**ભારતીય અર્થતંત્ર પર ઉદારીકરણની અસરો**	ડૉ.અનિલ એસ.ચૌધરી	514
82	ભારતમાં આર્થિક સુધારાઓનુ મૂલ્યાંકન	ડૉ ઈશ્વરભાઈ ચૌધરી	519
83	LIBERALIZATION IN INDIA	Dr. Jaimini Solanki	530
84	Thirty plus years of LPG in India: A confusion between growth and goal	**Prof. (Dr.) Pinky J. Desai**	536
85	ઉદારીકરણ અને ખાનગીકરણની ભારતીય અર્થતંત્ર પરની અસરો	જે. એસ. વાઢેર	539
86	વિશ્વના ઇતિહાસ પર પડેલી આર્થિક ઉદારીકરણની અસરો	વિષ્ણુભાઇ ડાહ્યાભાઇ ચૌધરી	544
87	**સ્વ સહાય જૂથ યોજના દ્વારા ઉદારીકરણની ખામીઓને દૂર કરવામાં મહિલાઓનો આર્થિક-સામાજિક ફાળો.**	Sumitbhai Rajeshbhai Dantani	548
88	The Impact of Privatization on the Indian Banking Sector: A Comprehensive Analysis	Dr. Jagdish Maheshwari	554
89	ઉદારીકરણમાં ગ્રામીણ મહિલાઓની ભૂમિકા	**ડૉ. સંજય. વી. પટેલ**	561
90	ગુજરાતમાં સ્ત્રીઓનાં સ્થાનમાં આવેલ પરિવર્તન	શ્રી ભાવેશ જે.રાવલીયા	570
91	**ભારતીય અર્થતંત્ર અને કાયદો**	ડૉ. હેતલ કે શ્રીમાળી	577
92	COVID-19 ની ભારતીય ગ્રામીણ અર્થતંત્ર પર થયેલી નકારાત્મક અસરો	**પ્રો. નટુભાઈ ગામીત**	580
93	ભારતીય અર્થતંત્રમાં કૃષિનું યોગદાન	**હાર્દિક કુમાર એસ. પટેલ** **ડૉ. હર્ષદ બ્રમભટ્ટ**	583

NATIONAL SEMINAR ISBN NO. 978-81-966038-3-0

૪૨.   ભારતમા આર્થિક સુધારાઓનુ મૂલ્યાંકન

ડૉ ઈશ્વરભાઈ ચૌધરી, અધ્યાપક સહાયક, અર્થશાસ્ત્ર વિભાગ

શ્રી એસ કે શાહ અને શ્રી કૃષ્ણ ઓ એમ આર્ટ્સ કોલેજ મોડાસા

[૧] પ્રાસ્તાવિક : આર્થિક સુધારણા કાર્યક્રમ અપનાવવાની જરૂરિયાત : ભારત સરકાર દ્વારા અપનાવાયેલ આર્થિક સુધારણા કાર્યક્રમનો આરંભ જુલાઇ ૧૯૯૧ થી થયેલ છે. આ કાર્યક્રમની વિગતોનો અભ્યાસ કરતા પહેલા તે શા માટે અને કયા સંજોગામાં તેને અપનાવવાની જરૂર પડી તે સમજી લેવું આવશ્યક છે. ભારત માટે આર્થિક કટોકટીની ઘટના આમ તો કોઈ નવી બાબત નથી, પરંતુ ૧૯૮૦ના દસકાના અંતમાં અને ૧૯૯૦ના દસકાના આરંભનાં વર્ષોમાં જે તીવ્ર અને ગહેરી કટોકટી પેદા થઈ હતી તે કદાચ અભૂતપૂર્વ કહી શકાય તેવી હતી. ૧૯૯૦-૯૧ના સમય ગાળામાં લેણદેણની તુલાની વિકટ સમસ્યા ઉદ્ભવેલી. ખાડી યુદ્ધના કારણે પેટ્રોલિયમ પેદાશોના ભાવોમાં વધારો થતા આયાત બિલમાં જંગી વધારો થયો હતો, જ્યારે બીજી તરફ નિકાસવૃદ્ધિમાં નહિવત્ સુધારાને લીધે વેપારતુલાની ખાધ સતત વધતી રહી. વધુમાં ભારત સરકારનું વિદેશોમાંથી ઊંચા વ્યાજના દરે મેળવેલ ધિરાણ પરનું વધતું જતું પરાવલંબન તથા બિનનિવાસી ભારતીયો તરફથી આવતી રવાનગીઓ(inward remittances)ના પ્રવાહમાં આવેલી ઓટના કારણે સમસ્યા વધુ વિકટ બનવા પામી હતી. વધતી જતી વેપાર ખાધને કારણે કેટલીક ક્રેડિટ રેટિંગ એજન્સીઓ દ્વારા ભારતની ઋણ ચૂકવવાની ક્ષમતા માટે અપાતા રેટિંગ આંકમાં ઘટાડો કરવામાં આવ્યો હતો. વળી, ઘરઆંગણે નવેમ્બર ૧૯૮૯ અને જૂન ૧૯૯૧નાં બે વર્ષોથી પણ ઓછા સમય- ગાળામાં કેન્દ્રમાં ત્રણ વખત સરકારો બદલાય ગ

[૨] નવી આર્થિક નીતિનો આરંભ :

જૂન ૧૯૯૧થી સરકારે તેની આર્થિક નીતિમાં આમુલ ફેરફાર કરવાની શરૂઆત કરી છે. આ ફેરફારો ઔદ્યોગિક ક્ષેત્ર, વિદેશી મૂડીરોકાણ, વિદેશી ટેક્નોલૉજી, વિદેશ વેપાર અને વડિયામણના દર, કર-માળખું, રાજકોષીય નીતિ, બૅંકિંગ ક્ષેત્ર વગેરેને આવરી લે છે અને સામૂહિક રીતે તે નવી આર્થિક નીતિ કે નવા આર્થિક સુધારણાના કાર્યક્રમ તરીકે ઓળખાય છે. આ નવી નીતિ અને સુધારાને પરિણામે અત્યાર સુધી

NATIONAL SEMINAR ISBN NO. 978-81-966038-3-0

519

અપનાવાયેલી નીતિમાં દુરગામી બદલાવ આવ્યો છે. અત્રે એ નોંધવું ઘટે કે પ્રસ્તુત આર્થિક સુધારા અને નીતિ જો કે અર્થતંત્રના વિવિધ ક્ષેત્રોને આવરી લે છે, પરંતુ તેમ છતાં તે બધામાં એક સમાન તત્વ રહેલું છે અને તે એ કે આ સુધારા સમગ્ર અર્થતંત્રને 'બજારલક્ષી' (market-orientation) બનાવવા પર ભાર મૂકે છે. જે અર્થતંત્ર અત્યાર સુધી અકુશિત, બંધિયાર અને ખૂબ જ વધુ પડતું કેન્દ્રીય આયોજિત હતું. નવી આર્થિક નીતિનું હાર્દ આર્થિક ઉદારીકરણ (economic liberalisation) છે, જે અન્વયે આર્થિક નીતિ અને આર્થિક પદ્ધતિઓમાં એવા ફેરફારો થાય છે કે જેથી દેશની આર્થિક પ્રવૃત્તિઓમાં રાજ્યની સાપેક્ષ ભૂમિકામાં

Comm... Highlig... Draw Text Fill & S... More t...

[redacted]

85. ઉદારીકરણ અને ખાનગીકરણની ભારતીય અર્થતંત્ર પરની અસરો

જે. એસ. વાઢેર, અર્થશાસ્ત્ર વિભાગ, શ્રી એ. કે. શાહ એન્ડ શ્રીકૃષ્ણ ઓ. એમ. આર્ટ્સ કોલેજ, મોડાસા

પ્રસ્તાવના :

આર્થિક પ્રવૃત્તિના રાજ્યના નિયમનને દૂર કરવાની પ્રક્રિયા ઉદારીકરણની પ્રક્રિયા દ્વારા પૂર્ણ થાય છે. ઉદારીકરણની ભારતીય અર્થવ્યવસ્થા પર કેવી અસર પડી? તેની સકારાત્મક અને નકારાત્મક અસરો શું છે? ભારતીય અર્થતંત્ર પર ઉદારીકરણની અસરો વિશે અત્યાર સુધી ઘણા લેખકો/વિશ્લેષકો દ્વારા સંશોધન કરવામાં આવેલ છે. કેટલીક ખાનગી વ્યક્તિગત પ્રવૃત્તિ પરની મર્યાદાઓને દૂર કરવા માટે રાજ્યની કોઈપણ પ્રક્રિયાને ઉદારીકરણ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. ઉદારીકરણ ત્યારે થયું છે જ્યારે અગાઉ પ્રતિબંધિત વસ્તુઓ હવે પ્રતિબંધિત નથી અથવા જ્યારે સરકારી નિયમો ઢીલા થઈ ગયા છે. તે સરકારી સંડોવણીને દૂર કરે છે અને વ્યાપારી કંપનીઓની સ્વાયત્તતામાં વધારો કરે છે. તે આર્થિક અથવા સામાજિક નીતિઓ પર અગાઉ ઘડવામાં આવેલી મર્યાદાઓને ઢીલી કરતી સરકારનો સંદર્ભ આપે છે. ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રનું નિયંત્રણમુક્તિ, બેંકિંગ ક્ષેત્રના ફેરફારો, કર સુધારણા અને વિદેશી વિનિમય બજારમાં સુધારા આ બધાએ ભારતના ઉદારીકરણમાં ફાળો આપ્યો. આર્થિક ઉદારીકરણ એ વાણિજ્ય અને વ્યવસાય પરના સરકારી નિયંત્રણોને ઘટાડવા અથવા દૂર કરવાની પ્રક્રિયા છે. જેઓ આર્થિક ઉદારવાદને ટેકો આપે છે, જે સામાન્ય રીતે મુક્ત બજારો અને મુક્ત વેપારના સમર્થકો તરીકે ઓળખાય છે. તે સામાન્ય રીતે તેને આગળ વધારનારા હોય છે. આર્થિક ઉદારીકરણના પરિણામે કર, સામાજિક સુરક્ષા યોગદાન અને બેરોજગારી વળતરમાં વારંવાર ઘટાડો થાય છે.

1990 ના દાયકાના પ્રારંભમાં, ભારતે એક મોટી કટોકટીનો સામનો કરવો પડ્યો હતો, ત્યારબાદ વિદેશી વિનિમય ખાધનો સામનો કરવો પડ્યો હતો, જેના પરિણામે તેનું આર્થિક પતન થયું હતું. કટોકટી દૂર કરવા માટે, સરકાર નવા સુધારા લાવીને અર્થતંત્રમાં ગોઠવણો સાથે આવી. રજૂ કરાયેલા સુધારાને 'માળખાકીય સુધારા' કહેવામાં આવ્યા હતા અને 'નવી આર્થિક નીતિ (NEP)' હેઠળ શરૂ કરવામાં આવ્યા હતા.

નવી આર્થિક નીતિ 1991 માં રજૂ કરવામાં આવી હતી. નવી આર્થિક નીતિના ત્રણ વ્યાપક ખ્યાલો છે: ઉદારીકરણ, ખાનગીકરણ અને વૈશ્વિકીકરણ, અથવા LPG મોડલ. LPG મોડલ LQP મોડલને

NATIONAL SEMINAR ISBN NO. 978-81-966038-3-0

બદલવા માટે રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું, એટલે કે, લાઇસન્સિંગ, ક્વોટા અને પરમિટ. સુધારાઓ લાવવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય આર્થિક વૃદ્ધિનો ઊંચો દર હાંસલ કરવાનો, ફુગાવાના દરમાં ઘટાડો, રાજકોષીય ખાધ ઘટાડવા અને BoP (બેલેન્સ ઓફ પેમેન્ટ) કટોકટીમાંથી બહાર આવવાનો હતો.

અર્થતંત્રના ઉદારીકરણને NEPનો મુખ્ય ઘટક ગણવામાં આવે છે. 1991ની નવી આર્થિક નીતિ પહેલા ખાનગી ક્ષેત્ર સરકારના નિયંત્રણમાં હતું. આ કારણે, ઘરેલું ઉદ્યોગોને સરકારની દખલ વિના ઉદ્યોગના કામ અંગે કોઈ નિર્ણય લેવાની મંજૂરી આપવામાં આવી ન હતી. આના પરિણામે વ્યાવસાયીકરણમાં ઘટાડો થયો અને ઉદ્યોગમાં કામની બિનકાર્યક્ષમતા આવી. ઉદારીકરણ નીતિની

539

Comm... Highlig... Draw Text Fill & S... More t...